

LR Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetui
LR Seimo Švietimo ir mokslo komitetui
LR Seimo Žmogaus teisių komitetas

2021-09-30 Nr. ZTOK-21/09/30-01

**TAUTINIŲ MAŽUMŲ TEISIŲ SRITIES (KONKREČIAI – LIETUVOS ŽYDAI)
PAGRINDINĖS REKOMENDACIJOS DĖL POLITIKOS PRIEMONIŲ IR TEISĖS
AKTŲ TOBULINIMO**

2021 m. rugsėjo 30 d.

Šiomet Lietuvos pažanga bei esama situacija žmogaus teisių srityje yra vertinama Jungtinių Tautų (JT) Visuotinės periodinės peržiūros (trečiojo ciklo) metu. Lietuvos nevyriausybinė organizacijų ataskaitoje apžvelgiamuoju laikotarpiu (2016-2020 m.) išskirtos trys pagrindinės rekomendacijos, susijusios su tautinių mažumų teisėmis, o konkrečiai - Lietuvos žydijos, sritimi. Kiekvienai jų Žmogaus teisių organizacijų koalicija (ŽTOK) teikia išplėtotus siūlymus pastarosioms įgyvendinti:

- *Priimti priemones kovai su neapykantos nusikaltimais, nukreiptais prieš tautines mažumas: organizuoti valstybės finansuojamas informavimo kampanijas ir inicijuoti švietimo programas, pasitelkti visuomenės informavimo priemones, skirti pakankamai lėšų užtikrinti, kad nacionaliniuose teisės aktuose ir praktikoje būtų užtikrintas tinkamas neapykantos nusikaltimų nustatymas ir reagavimas į juos.*

Nors Lietuvos vyriausybė priėmė IHRA darbinę antisemitizmo apibrėžtį (2018 m.)¹ ir rekomendavo valstybės institucijoms ją taikyti, tačiau praktine prasme išsipareigojimas vis dėlto išlieka tam tikroje teisinėje paraštėje. Be kita ko, neapykantos kalbos identifikavimas ir

---

¹ LRV, "Lietuva taikys vieningą antisemitizmo apibrėžtį", 2018. <https://lrv.lt/lt/naujienos/lietuva-taikys-vieninga-antisemitizmo-apibreztį>

efektyvesnis jos autorių patraukimas atsakomybėn vis dar išlieka nūdienos iššūkiu. Būtent šioje srityje svarbu stiprinti tarptautinį bendradarbiavimą bei remtis kitų šalių gerąja patirtimi.

Kalbant apie Holokausto neigimo ir iškraipymo problematiką, Lietuvos teisinė bazė nėra pakankama, siekiant pažaboti tokio pobūdžio nusikaltimus. Pavyzdžiui, BK 170² straipsnis nedraudžia Holokausto iškraipymo – pastarasis draudžia pritarimą karo nusikaltimams, kuris, be kita ko, galimas tik su tam tikromis išimtimis: “jeigu tai padaryta grasinančiu, užgauliu ar įžeidžiančiu būdu arba dėl to buvo sutrikdyta viešoji tvarka”. Be to, šiame straipsnyje nekalbama apie vietinius nacių kolaborantus ir jų organizacijas, o frazė „pritare Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais“ praktiškai gali būti aiškinama labai įvairiai. Būtent straipsnio neapibrėžtumas sunkina pastarojo praktinį taikymą - pagal šį straipsnį apkaltinamųjų nuosprendžių beveik nėra, o pastarosios šalys išlieka nenubaustos. Galiausiai, būtent teisinis neapibrėžtumas sąlygoja ir tai, jog aukos nusprendžia nepranešti apie neapykanta motyvuotus incidentus, be to nėra teikiama oficiali statistika dėl nepradėtų ikiteisminių tyrimų. Tuo pačiu, nusikaltimų, kurie yra padaryti su neapykantos motyvu, fiksavimas Lietuvoje nėra sistemingas, kas, iš esmės, taip pat prisideda prie nenuoseklios ir nepilnos nusikaltimų fiksavimo statistikos.

Sprendžiant vieną svarbiausių iššūkių – kovą su antisemitizmu ir neapykantos kalba internete, socialiniuose tinkluose – vertėtų atkreipti dėmesį į gerųjų praktikų sklaidą. Šiuo atveju, skirti papildomų lėšų internetiniam monitoringui – skatinti pačių platformų administratorių įsitraukimą bei taip pat siūlyti patogius vartotojui mechanizmus ir procedūras, kaip pranešti apie neapykantą keliantį turinį.

· *Stiprinti formalų ir neformalų švietimą apie Holokaustą.*

Kalbant apie su Holokausto tema susijusius mokslinius tyrimus bei švietimo programas, pastarosios Lietuvoje pradėtos nagrinėti tik po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d., tad būtent todėl vis dar išlieka atotrūkis tarp demokratinėse Vakarų valstybėse ir Lietuvoje vykdomų tyrimų kokybės, o tuo pačiu Holokausto sampratos gylio. Specifinių tyrimų, vertinančių pokario viešosios sampratos apie Holokaustą pokyčius, nebuvo atlikta. Šiai dienai vis dar verta skirti papildomą dėmesį Holokausto atminčiai, jo tyrimams bei švietimui, taip pat naujinti švietimo programas, skatinti bei užtikrinti šiuolaikinius objektyvius tarptautiniu bendradarbiavimu pagrįstus Holokausto tyrimus ir remiantis jų išvadomis formuoti istorinės atminties naratyvą bei didinti Lietuvos tyrėjų darbų tarptautinį žinomumą. Šiuo atveju svarbu raginti nacionalinių tyrimų atsiradimą, kas nagrinėtų Holokaustą platesniame Europos kontekste, atlikti lyginamąsias analizes su kitose Europos (ypač Rytų Europos) vykdytu Holokaustu. Taip pat Edukuoti ir pabrėžti apie Lietuvos žydų netektis ir kančias ne tik nacistinio režimo laikotarpiu, tačiau ir sovietmečiu (tremtis). Galiausiai skatinti jaunosios kartos - studentų įsitraukimą į mokslinius tyrimus bei užtikrinti specifinių universitetinių programų atsiradimą, kurios nagrinėtų Holokausto interpretavimą ir viešą suvokimą po Antrojo Pasaulinio karo.

Taip pat, akcentuojama reikiamybė daugiau visuomenės bei institucinio dėmesio skirti Holokausto memorialo, paminklo žydų gelbėtojams ir šiuolaikinio Holokausto muziejaus projektams

įgyvendinti. Be to, neužmiršti ilgalaikių objektų (kaip antai Šnipiškių kapinių Vilniuje, Panerių memorialas) tvarkymo, renovavimo klausimų. Galiausiai raginama atsisakyti kontraversiškai vertinamų dėl savo vaidmens Holokauste nacionalinių istorinių asmenybių garbinimo bei jų įamžinimo memorialuose. Taip pat skirti dar daugiau papildomo dėmesio istoriniams pastarųjų veiklos tyrimams.

· Inicijuoti restitucijos įstatymo pakeitimus arba naują restitucijos įstatymą, kuris leis Lietuvoje gimusiems žydų piliečiams kreiptis dėl kompensacijų už neteisėtai per Antrąjį pasaulinį karą nusavintą privatų nekilnojamąjį turtą.

Nors 2011 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikoje buvo priimtas Geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas, tačiau šią dieną keliamas klausimas ne apie minimo religinio bendruomeninio turto grąžinimą, o apie nacių ir komunistinių režimų nusikaltimo aukoms priklausiusios nuosavybės grąžinimą, kurios valstybė pastariesiems kol kas nei grąžino, nei kompensavo. Šią dieną privataus turto restitucijos klausimas lieka diskusijų lygyje, 2020 m. sudaryta Teisingumo ministro vadovaujama darbo grupė, į kurios uždavinius įeina ir šis klausimas.

Nacionalinė teisinė sistema valstybėje yra sukurta tokiu būdu, kad kai kurioms aukoms atgauti nuosavybę arba kompensaciją į ją tampa tiesiog neįmanoma. Šiuo atveju paminėtina, kad tarptautiniai teisės aktai, liečiantys restituciją, Lietuvoje išlieka neprivalomais (tarptautinių organizacijų rezoliucijos tampa minkštąja teise (neprivalomoji teisė)). Taip yra todėl, jog valstybės šiai dienai yra tik raginamos atlyginti žalą, neturint teisinio įsipareigojimo. Tuo tarpu Europoje susiformavo praktika, jog valstybės pačios prisiima įsipareigojimą grąžinti nuosavybę ar kompensuoti aukoms.

Taip pat verta paminėti, jog po karo praktiškai visas žydų turtas liko bešeimininkis, arba liko naujų savininkų valioje. Pagal 1991 m. birželio 18 d. Lietuvos Respublikos įstatymą Nr. 1-1454 „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ bei pagal 1997 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymą Nr. VIII-359, buvusių savininkų nuosavybės teisės atkuriamos ne visiems savininkams ir ne į visą jų turėtą turtą - juose numatyta daug specialių sąlygų ir reikalavimų, kuriuos įvykdžius tam tikram asmenų ratui nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą gali būti atstatytos. Šiuo atveju žydų tautybės asmenys, nors įstatymuose tai nėra tiesiogiai įvardijama, neatitinka specialių sąlygų ir reikalavimų – nėra Lietuvos Respublikos piliečiai (repatriantai).

Atliepiančią problematiką, siūloma keisti LR teisės aktus (įstatymą dėl LR piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo 10 str. 1 ir 4 d. dalis):

1. Pakeisti 10 straipsnio 1 dalį ir ją išdėstyti taip: „1. Nuosavybės teisės atkuriamos piliečiams, kurių prašymai atkurti nuosavybės teises į nekilnojamąjį turtą pateikti Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ nustatytais terminais ir šio įstatymo nustatyta tvarka iki 2001 m. gruodžio 31 d. Piliečiams,

praleidusiems nustatytą terminą dėl prižasčių, kurias teismas pripažįsta svarbiomis, praleistas terminas gali būti atnaujinamas.“

2. Pakeisti 10 straipsnio 4 dalį ir ją išdėstyti taip: „4. Kartu su prašymu atkurti nuosavybės teises pateikiamas pilietybę patvirtinantis dokumentas ir pridedami nuosavybės teises bei giminystės ryšį su savininku patvirtinantys dokumentai. Piliečiai, padavę prašymus atkurti nuosavybės teises į nekilnojamąjį turtą, bet nepateikę pilietybę, nuosavybės teises bei giminystės ryšį su savininku patvirtinančių dokumentų, šiuos dokumentus iki 2003 m. gruodžio 31 d. turi pateikti šio įstatymo 17 straipsnyje nurodytoms institucijoms. Piliečiams, praleidusiems nustatytą terminą dėl prižasčių, kurias teismas pripažįsta svarbiomis, praleistas terminas gali būti atnaujinamas.“

Žmogaus teisių organizacijų koaliciją sudaro: Diversity Development Group, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė, Lietuvos žmogaus teisių centras, Lietuvos galimybių plėtros centras, Nacionainė LGBT* teisių organizacija, LGL, Psichikos sveikatos perspektyvos, Romų visuomenės centras, Tolerantiško jaunimo asociacija, Žmogaus teisių stebėjimo institutas.

Rūta Ribinskaitė, mob.tel. 8 672 40 942, el.paštas: ruta@lzb.lt

